

Stervenshulp bij ‘voltooid leven’: autonomie of mededogen?

In het voorgaande artikel betoogt Bert Ummelen dat stervenshulp een zwakgebod is. Erik Jurgens reageert hierop.

ERIK JURGENS

Oud-lid van de Tweede en van de Eerste Kamer en emeritus hoogleraar staatsrecht

Wie een rustige koers bepleit, waarin echt geluisterd wordt naar argumenten aan beide kanten, heeft het in deze tijd van flitsstandpunten moeilijk. Bert Ummelen gaat al meteen, met argumenten, in op het standpunt waarmee de regering reageert op het advies van de commissie-Schnabel over ‘Voltooid Leven’. Zijn inzet is te waarderen. Dat rapport is immers pas op 4 februari 2016 uitgebracht.¹ Acht maanden later komt de regering met een reactie daarop, die op de hoofdzaak afwijkt van het advies.² Nu al haalt Ummelen het regeringsstandpunt onderuit. Zijn haast is wellicht ingegeven door de tekst van het concept-verkiezingsprogramma van de PvdA, ‘Een verbonden samenleving’. Hij verwijst naar een bijzin daarvan, te vinden op pagina 49. Laten we de tekst als geheel te lezen:

‘Mensen die hun leven voltooid vinden, willen we het recht op stervenshulp geven. Er worden criteria vastgelegd waaronder mensen die een weloverwogen, intrinsieke en duurzame wil hebben om niet verder te leven, menswaardig kunnen sterven, waarbij geldt dat deze wens om te sterven op geen enkele andere wijze kan worden weggenomen. Stervenshulp

dient altijd in samenhang met menselijke waardigheid, goede zorg en beschermwaardigheid van het leven verleend te worden.’

Dat is een hele mondvol, omdat het zoveel voorwaarden stelt. Een weloverwogen afwijking kan op basis hiervan nog volop plaatsvinden. Na twintig jaar als medewetgever in beide Kamers weet ik bovendien hoe moeilijk het is om een dergelijke mondvol uitgangspunten om te zetten in een bruikbare wetstekst.

Wel wordt in de eerste zin de hoofdzaak geformuleerd. Die hoofdzaak is nieuw. Voltooid leven geeft recht op stervenshulp zonder een medisch getoetste aanleiding. Je kunt het daarmee eens, een beetje eens of oneens zijn. Ummelen neemt het meteen op tegen dit programmapunt. Opnieuw moet ik tegen hem zeggen: ‘Rustig aan – *Methinks thou dost protest too much*’. Ik ben namelijk van de categorie ‘een beetje eens’. Eerst wil ik alle genoemde en misschien nog te vinden voorwaarden doorakkeren. Al doende zal immers blijken of er een wetstekst met toelichting uit kan komen; een die ik kan aanvaarden, en die ik ook bruikbaar acht in de praktijk. Maar misschien ook niet.

Erik Jurgens *Stervenshulp bij 'voltooid leven': autonomie of mededogen?*

Wat zegt Ummelen?

Het is natuurlijk nuttig dat Ummelen een aantal problemen aangeeft die we gaan tegenkomen. Ik poog samen te vatten:

- a Het mentale proces van vervreemding, dat gezonde ouderen met een doodswens doormaken, maakt zelfbeschikking moeilijk (Van Wijngaarden).
- b 'Vrijwillig levenseinde' is een sjibbolet dat onvatbaar is voor kritiek.
- c Waarom heet dit waardig sterven?
- d In hoeverre is het standpunt sociaal-democratisch te noemen in een geïndividualiseerde samenleving als de onze?
- e Is het niet overbodig, zo'n nieuwe wettelijke regeling naast de Euthanasiewet (zoals het advies van de commissie-Schnabel stelt)?
- f Is er wel behoefte aan onder ouderen?
- g Kunnen niet-artsen 'lijden aan het leven' beoordelen?
- h Moeten we niet eerst 'het voortgaande maatschappelijke debat' afwachten, in 2010 door de regering aangekondigd naar aanleiding van het burgerinitiatief 'Uit vrije wil'?
- i Behoort de PvdA niet liever kwetsbare ouderen te helpen 'om sociaal verbonden te blijven' (Machielse) in plaats van autonomie voorop te stellen?

Argument a) bestrijdt de vaardigheid van gezonde oude mensen om een 'weloverwogen, intrinsieke en duurzame wil te hebben om niet verder te leven'. Dat is inderdaad een moeilijk punt, maar het geldt net zo voor mensen die wél 'terminaal en ondulzaam lijden', en dus euthanasie kunnen vragen. Diep in de mens zit de wil tot leven, het houdt ons overeind. Is het een afwijking om het tegendeel daarvan te willen? Nee, tenzij het maar een tijdelijke ingeving is. In dat geval moeten we samen proberen de doodswens te doen verdwijnen.

Als ik weloverwogen, intrinsiek (beter: vanuit mezelf) en duurzaam een wil heb om te sterven, dan moet dat vast te stellen zijn. Bij twijfel, afzien. Waarom artsen dat beter zouden kunnen dan professionele stervensbegeleiders (punt g) is niet op voorhand aan te nemen. Artsen zijn immers opgeleid om ziekteverschijnselen op te sporen. Maar we weten nog niet hoe we een stervensbegeleider moeten opleiden. Meteen maar eens beginnen, zou ik zeggen.

In argument b) wordt sjibbolet gebruikt in de zin van politiek correct geacht standpunt, zo neem ik aan. Ik ervaar dat helemaal niet in mijn omgeving. Wel dat nu eens serieus moet worden gekeken naar de mogelijkheden van een 'pil van Drion'. Niet dat over het hoofd wordt gezien welke problemen eraan vastzitten. Daarom schrijf ik dit stukje.

Wat c) waardig sterven is, zal voor verschillende mensen een andere betekenis hebben. We kennen het woord 'creperen'. Dat is het andere uiterste. Wegzinken onder invloed van morfine vinden velen ook niet waardig, omdat je afscheid wilt nemen van je dierbaren, onder ogen ziende hoe het me je is. Socrates en de gifbeker, uiterst waardig. Dat kan niet altijd. Maar bij een overtuiging een voltooid leven te hebben, kan dat wel.

Argumenten d) en i) lijken op elkaar; we zijn gemeenschapswezens. We laten kwetsbare ouderen toch niet in de steek? Probleem is hier de situatie waarin iemand zich niet meer als deel van een gemeenschap ervaart, en zijn eigen beslissing wil nemen om niet meer mee te doen. En nog wel bij iets zeer persoonlijks zoals doodgaan.

De zorg van Ummelen en van Machielse is dat de gemeenschap zich zo weinig solidair gedraagt dat een mens het gevoel krijgt opgedrongen dat hij overbodig is. Dat is inderdaad vreselijk.

Bij de Bosjesmannen in de Kalahari (nomaden die steeds verder moesten trekken op zoek naar water) gold dat iemand die niet verder kon – en daardoor de groep in gevaar

STERVENSHULP

Erik Jurgens *Stervenshulp bij 'voltooid leven': autonomie of mededogen?*

bracht – werd achtergelaten, hoog aan een boom gebonden, om de hyena's te ontgaan. Zo iemand wilde zichzelf dan dood, en was dat meestal ook binnen een etmaal. Zo mag het in een sociaal-democratische samenleving nimmer en nooit gaan (al was dat toen, daar, begrijpelijk). Als iemand die niet ziek is wel-overwogen, uit zichzelf en duurzaam de dood zoekt, dan moet inderdaad eerst worden onderzocht of dit komt door maatschappelijke druk of door verwaarlozing.

Blijven over drie punten e), f) en h), die ik nu wil meenemen in een bespreking van het Schnabel-rapport en van de regeringsbrief.

Stroomversnelling

In het euthanasiedebat, dat gelukkig nog altijd voortgaat, zijn er drie soorten randgevallen die voorwerp zijn van debat. Vooreerst: wat te doen bij gevorderde dementie, als er wel een levenstestament bestaat? Ten tweede: wat te doen voor psychiatrische patiënten die vreselijk lijden? En ten derde het bestaan van het gevoel een voltooid leven te hebben bij sommigen.

Over het derde geval vroeg, en kreeg, de regering het advies van de commissie-Schnabel. Deze adviseerde om nog even niets te doen. De regering wil, blijkens haar officiële reactie op het rapport, wel iets doen (brief van 12 oktober).

De regering heeft zich er niet vanaf gemaakt. De vraag is volgens haar 'op welke manier tegemoet kan worden gekomen aan de wens van deze groep mensen die uitzichtloos en ondraaglijk lijdt aan het leven zonder medische grondslag, om meer regie te krijgen over hun leven.'

Die woordkeus verraadt dat het gaat om erkenning van de autonomie van de mens. De zogenoemde Euthanasiewet 2002 (WTL) gaat uit van barmhartigheid van een arts tegenover een zwaar ziek mens, op grond waarvan de arts aan die wens om te sterven tegemoet mag komen, onder strikte voor-

waarden. Het recht op een voltooid leven gaat daarentegen uit van de autonomie van een op zichzelf gezond mens. Onder evenzeer strikte voorwaarden mogen derden meehelpen aan diens zelfdoding. De commissie-Schnabel acht dit niet nodig, want er zal vrijwel altijd een stapeling van medische klachten zijn op grond waarvan een verzoek om euthanasie gehonoreerd kan worden. Volgens Schnabel en volgens Ummelen (punt f) zou de bedoelde groep nauwelijks bestaan. Daartegen pleit wel het onderzoek van *NRC Handelsblad*, waar 3000 lezers aan meededen, waarvan 45% 60-plussers. Op 1 november 2016 publiceerde *NRC*

De kern van deze discussie is de autonomie van elk mens

een eerste indruk van de resultaten: 45% voelt voor het recht om zelf te beslissen. Sprekende als 81-jarige: ik hoor het ook veel in mijn 'age group'. We weten natuurlijk niet of die 45% dat ook nog vindt op het moment dat zij hun leven feitelijk voltooid achten.

De regering wil een aparte wet (punt e), omdat de grondslag (autonomie) afwijkt van de WTL (barmhartigheid). Zij wil niet onzekerheid brengen over de bestaande toepassing van de WTL. Deze functioneert immers goed, zegt de regering. Jawel, zegt Ummelen, maar het maatschappelijk debat (zijn punt h) is nog niet afgerond. Dit is echter al sinds 2010 gaande, de commissie en de regering hebben dat nu in een stroomversnelling gebracht. Immers, pas als mogelijke beleidsvoornemens bekend worden, wordt het debat concreet. De ontwerp tekst in het PvdA-verkiezingsprogramma is een wezenlijk deel van dat debat.

De kern van die discussie zal gaan over het begrip autonomie van elk mens, en over de voorwaarden waaronder aan die autonomie

Erik Jurgens *Stervenshulp bij 'voltooid leven': autonomie of mededogen?*

(beter: zelfbeschikking) gevolgen mogen worden verbonden. Een interessante bijdrage vond ik opnieuw in *NRC Handelsblad*, dat van 26 oktober. Daarin werd Willeke Stadtmann, arts bij de Levenseindekliniek, geïnterviewd. Zij schreef er een boek over.³ Zij stelt in het interview onder meer dat 'het begrip autonomie in Nederland moreel-ethisch onvoldoende is bediscussieerd'. Haar voorbeeld betreft mensen die zelf een doodswens willen uitvoeren, doch elke bijstand weigeren, en daartoe niet kunnen worden gedwongen. Moet die autonomie dan steeds worden ontzien? Opnieuw punt i) van Ummelen.

Over hoever de autonomie van de mens reikt, en over de inhoud van de voorwaarden waaronder een mens stervenshulp mag vragen bij een voltooid leven, is de discussie terecht nog gaande. Bij voorkeur vindt die nu verder plaats aan de hand van een concrete wetstekst met toelichting. Ik vind het jammer dat de uitkomst van die discussie voor Ummelen al vast lijkt te staan. Hij is het nu al oneens. Ik ben het 'een beetje eens', zoals ik schreef, omdat ik de gedachtenwisseling (met een -n!) aan de hand van een concrete wetstekst graag wil afwachten. Daartoe biedt het PvdA-verkiezingsprogramma alle ruimte.

Noten

- 1 'Voltooid Leven', Kamerstuk 32 647 nr. 51.
- 2 'Levensbeëindiging, Brief van de regering aan de Tweede Kamer, 12 oktober 2016', Kamerstuk 32 647 nr. 55, 12 pg.
- 3 *Slotakkoord, 15 misverstanden over euthanasie en hulp bij zelfdoding*, Just Publishers, 2016.